

ТРАКИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ – СТАРА ЗАГОРА
ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ПЕДАГОГИЧЕСКИ И СОЦИАЛНИ НАУКИ”

Борислава Веселинова Петрова

ПАРАМЕТРИ НА СПЕЦИФИЧНИТЕ ТРУДНОСТИ В
УЧЕНОТО ПРИ УЧЕНИЦИ С КОМУНИКАТИВНИ
НАРУШЕНИЯ ВЪВ
II-IV КЛАС

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и
научна степен „доктор“
по научна специалност „Педагогика/Специална педагогика“
област на висше образование 1. Педагогически науки
професионално направление 1.2. Педагогика

научен ръководител: доц. д-р Генчо Василев Вълчев
научен консултант: доц.д-р Милена Ивова Илиева

Стара Загора, 2022 г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита на разширено заседание на катедра „Педагогически и социални науки“ към Педагогически факултет на Тракийски университет – Стара Загора, проведено на 20 септември 2022 г.

Дисертационният труд съдържа увод, три глави, заключение, научни приноси, използвана литература и приложения.

Обемът на труда е 165 стр., от които 159 стр. основна част, 9 стр. използвана литература и 7 приложения на 12 страници. Списъкът на използваната литература съдържа 132 източници, от които 30 на кирилица, 102 на латиница. В основната част са включени 17 таблици, 32 фигури.

Списъкът на авторските публикации по темата на дисертационния труд се състои от 4 заглавия.

Публичната защита ще се състои на 26.01. 2023 г., от ..... часа, в зала ..... на Педагогически факултет на Тракийски университет – Стара Загора на открито заседание на научно жури в състав:

1. проф. д-р Милен Замфиров Замфиров
  2. проф.д-р Снежана Христова Николова
  3. доц. д-р Живко Димитров Жеков
  4. доц.д-р Николай Сашков Цанков
  5. доц. д-р Дияна Паскалева Георгиева
- Резервни членове:

1. доц.д-р Виолета Иванова Кюркчийска
2. доц. д-р Цвета Апостолова Делчева

Материалите по защитата са на разположение в Научен отдел на Педагогически факултет при Тракийски университет – гр. Стара Загора, ул. Армейска №9 и на интернет адрес www.unisz.bg/онс-доктор/

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	5
Основни методически елементи на изследването	6
Първа глава. Комуникативни нарушения като детерминант на специфични трудности при ученето в начален етап на основната образователна степен.	9
Втора глава. Оценка на специфичните трудности в областта на четенето при ученици с прозодично нарушение заекване (операционализиране, подбор и разработване на инструменти).	14
Трета глава. Параметри на специфичните трудности в четенето при ученици със заекване (емпирично изследване).	22
Заклучение	24
Научни приноси на дисертационния труд	25
Използвана литература	26
Списък на публикациите по темата на дисертационния труд	28
Резюме на дисертационния труд на английски език	30

*
**

УВОД

Специфичните нарушения в ученето могат да се проявят още в предучилищна възраст, но най-силна е тяхната изява в началния етап на основното образование – периодът на ограмотяване на учениците.

Често трудностите, свързани с четенето, остават незабелязани при учениците с комуникативни нарушения в началния образователен етап и оказват съществено влияние върху техния социален и академичен живот. Налага се ранен скрининг и оценка, за да се избегне задълбочаването на проблема в по-горните образователни нива, а от там – и влиянието му върху психоемоционалното развитие на индивидите в зряла възраст. Невъзможността за четене, съчетана със заекване, би могла да окаже значителни поражения върху психическото и емоционалното състояние на хората не само в училищна, но и в зряла възраст.

Ранното откриване и оценяване на параметрите на специфични трудности в ученето и в частност – на дислексия, при учениците с комуникативни нарушения би подпомогнало ранното реагиране и разработване на програми за обучение, базирани на ясни инструкции за овладяване на четенето.

Най-сложно обаче остава идентифицирането на трудностите в обучението, особено при децата с комуникативни нарушения, тъй като много често трудностите биват отъждествявани с нарушенията, без да се отчита необходимостта от скрининг и оценка на параметрите на тези трудности.

Изложеното до тук обосновава мотивацията ми за избор на проблема, аргументира неговата актуалност и е отправна точка на изследователските усилия, вложени в проучването му и предлагането на модел за ранен скрининг и оценка на специфичните трудности в ученето при ученици с комуникативни нарушения.

ОСНОВНИ МЕТОДИЧЕСКИ ЕЛЕМЕНТИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Цел и задачи

Целта на изследването е подборът, разработването и интегрирането на инструментариум за оценъчно параметриране на специфичните трудности в областта на четенето при ученици с комуникативно нарушение заекване.

Задачи:

1. Да се анализират актуални идеи и добри практики за идентификация и оценка на трудностите в ученето на ученици с комуникативни нарушения (заекване).
2. Да се подбере, адаптира и разработи инструментариум за идентифициране на трудности в четенето при ученици с комуникативни нарушения (заекване).
3. Да се разработи модел за оценка на трудностите в ученето на ученици с комуникативни нарушения (заекване).
4. Да се апробират елементи от разработения модел с оглед прилагането на релевантни диагностични процедури от педагогическите специалисти в образователните структури.

Обект на настоящото изследване са специфичните трудности, съпътстващи ученето на учениците с комуникативни нарушения от II-IV клас.

Предмет на изследване са специфичните трудности в четенето при ученици със заекване.

Контингент на изследването

Изследването е проведено с участници, диференцирани в две групи в зависимост от критерия субекти на образователния процес:

- ученици с комуникативно нарушение заекване в начална училищна възраст;
- педагогически специалисти.

Методи на изследване:

- **Теоретичен анализ;**

Извършването на литературен обзор е задължителна, процедурна част от всяка научна разработка (Актерян, 2019). В

този дисертационен труд методът е използван за да се разкрие същността на психолого-педагогическото, емоционалното и комуникативното развитие на учениците в началната образователна степен; за извеждането на видовете и параметрите на комуникативните нарушения и за характерните особености на специфичните трудности при четенето (дислексия).

За събиране на необходимата информация се използват следните социологически и статистически методи:

– **Документален метод;**

Методът е използван за изследване на теоретичните основания, събиране на документи от различни източници за целите на емпиричното изследване, мнения и аргументи за приложение на модела за ранен скрининг и оценка на параметрите на специфичните трудности в ученето при ученици с комуникативни нарушения ;

– **-Метод на анкетното проучване;**

Този метод е използван за провеждането на изследването сред учителите и педагогическите специалисти. За анкетиране чрез попълване на въпросник, състоящ се от 11 въпроса.

– **Експериментален метод;**

Използван е при осъществяването на емпиричното проучване на параметрите на специфичните трудности при четенето сред учениците с комуникативни нарушения от втори до четвърти клас.

– **Метод на наблюдението;**

Методът на наблюдението е приложен в процеса на изследване на учениците.

– **Статистически методи;**

Статистическите методи са използвани за обработка на данните от проведените проучвания. Използвани са програмните продукти: Microsoft Excel за графичното им процентно изражение и SPSS за корелационен анализ на избрани зависимости.

Хипотеза

Предполагаме, че подборът, адаптирането и разработването на инструментариум с фокус върху прозодичното нарушение заекване допринася за пълноценното параметриране на оценка на специфичните трудности в четенето.

Ограничения на изследването:

1. Обхватът на изследването се разпростира само до лица с комуникативно нарушение – заекване.

2. На тези лица е проведен експериментален скрининг за ранно разкриване на специфични нарушения в четенето – дислексия.

3. Изследването сред учениците е проведено само сред ученици от община Стара Загора.

Изследването на педагогическите специалисти е ограничено само до трите професии: учител, ресурсен учител и логопед.

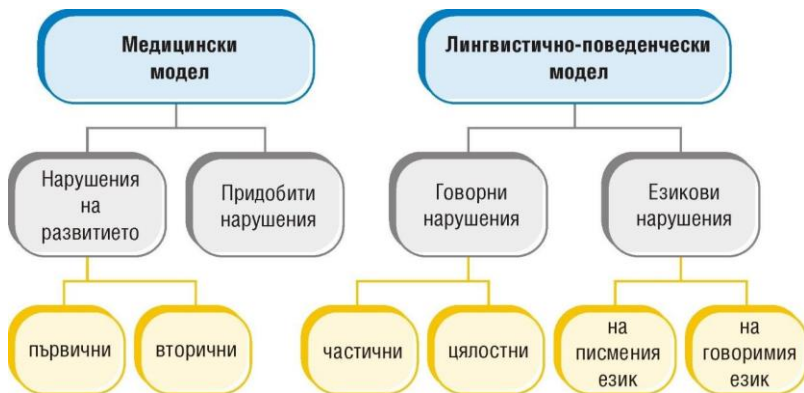

ПЪРВА ГЛАВА.

КОМУНИКАТИВНИ НАРУШЕНИЯ КАТО ДЕТЕРМИНАНТ НА СПЕЦИФИЧНИ ТРУДНОСТИ ПРИ УЧЕНЕТО В НАЧАЛЕН ЕТАП НА ОСНОВНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СТЕПЕН.

1.1. Типология на комуникативните нарушения. Изследователски модели.

Комуникативното нарушение е разстройство на развитието или придобито разстройство, което обикновено засяга езика, речта и / или слуха. Американската асоциация на слуха, речта и езика (ASHA) описва по-конкретно комуникативните нарушения като такива, които засягат способността на човек да „получава, изпраща, обработва и разбира понятия или вербални, невербални и графични символни системи.“ (ASHA, 1993, стр. 2)

Фигура 1. Класификация на комуникативните нарушения според медицинския и лингвистично-поведенчески модел

Най-общата класификация за установяване на комуникативните нарушения е според моделите за техния произход: медицински модел или лингвистично-поведенчески модел, представена във Фигура 1. (Класификация на комуникативните нарушения според медицинския и

лингвистично-поведенчески модел).

1.1. Специфични нарушения на способността за учене. Дефиниране на понятията

Вследствие на различни нарушения се проявяват диференцирани параметри на трудностите при ученето, които литературата и в практиката придобиват по-широка популярност като **дислексия**.

Сред множеството дефиниции на дислексията изобилстват тези, съсредоточени върху сравнението на различията сред учениците – между техните четивни способности и цялостните им езикови и когнитивни способности. По-задълбочените дефиниции разширяват критериите за дислексия, като включват постоянни трудности за постигане на умения за разпознаване на думи, независимо от средната интелигентност, възприемчивост и достъпа до адекватно образование. (Lyon, Shaywitz & Shaywitz, 2003).

Матанова и Тодорова също представят по много добър начин терминологията, като уточняват, че термините „дислексия” и „специфични нарушения на способността за учене“ се отнасят до една и съща проблематика, като уточняват, че „терминът „дислексия“ е изграден на основата на клиничния модел и обозначава нозологична единица, която очертава терапията и прогнозата на нарушението. Налага се като професионален термин, предпочитан в научните среди. Произхожда от гръцката дума *dyslexia* и в буквален превод означава „затруднение с думите”. (Матанова & Тодорова, 2013, стр. 86) От своя страна „терминът „специфични нарушения на способността за учене“ (*specific learning disabilities*) е изграден на основата на социалния модел и изразява описателен термин, който е достатъчно обнадеждаващ и неетикетиращ, подходящ за използване пред родители и широката общественост.” (Матанова & Тодорова, 2013, стр. 86)

1.3. Психолого-педагогическо функциониране в контекста на комуникативните нарушения , детерминиращи трудностите в ученето.

Когнитивни аспекти

Изследването на когнитивното развитие, особено при децата в училищна възраст, е акцент в научните проучвания през последните 40 години. Много проучвания изследват когнитивните проучвания изследват когнитивните промени от десетки различни перспективи.

Учени от ранга на Зигмунд Фройд, Ерик Ериксон и Жан Пиаже работят активно върху детското развитие, като извеждат свои възрастови периодизации.

Когнитивното развитие на децата не спира със завършването на началния училищен етап. Мисловните връзки и зависимости, които децата овладяват първо са случайни, после функционални, докато накрая те се правят по съществени признаци. Децата са в състояние да извършват редица мисловни операции – да обобщават, да сравняват, да установяват причинно-следствени връзки и отношения, да изказват съждения. (Николова, 2016)

Всъщност, изпълнението на официалните оперативни задачи на Пиаже дори продължава да се развива през юношеството. (Piaget, 1971). Независимо от това, настоящото изследване се фокусира върху психолого-педагогическата характеристика на функционирането на децата в начална училищна възраст.

Конкретни мисловни операции

От 7 до 10-годишна възраст децата са в периода, който Пиаже нарича етап на конкретните операции.

Емоционални аспекти

Днес се отделя много внимание на интелектуалното развитие на децата, особено в начална училищна възраст, когато ученето е основната им дейност.

В началната училищна възраст децата правят големи крачки по отношение на способността си да разпознават своите емоции и тези на другите, да контролират собствените си емоции и да общуват чрез тях както невербално, така и вербално. На тази възраст повечето деца са развили *способността за регулиране на емоциите*. За разлика от по-

малките деца, които се нуждаят от външната подкрепа на възрастните, за да контролират емоциите си, децата в началната училищна възраст все повече усвояват тези умения.

Социални аспекти

Социалното развитие се отнася до процеса, чрез който детето се научава да взаимодейства с околните. Социалните взаимодействия определят механизма за разделяне на функциите, от една страна, и метода за овладяването им, от друга.

Нещо повече, според Л. Виготски, обучението е успешно само когато изпревари развитието, когато събуди и съживи онези функции, които са в процес на съзряване или в зоната на проксималното развитие. По този начин образованието играе изключително важна роля в развитието на децата в начална ученическа възраст (Выготский, 1982–1984.).

Езикови аспекти

В началната училищна възраст преподаването в класната стая събужда знания за компонентите на езика на всички нива на анализ: фонологично, лексикално, семантично, граматично и прагматично. Развитието на такива знания е тясно свързано с когнитивната еволюция и етапа на конкретните операции на Пиаже. Въвеждането в света на официалното обучение обогатява и модифицира езиковия поток, на който е изложено едно дете, така че стремежът към лингвистична рефлексия позволява развитието на метаязиковото разбиране (Riva, Nichelli, & Devoti, 2000).

Фонетично развитие

Доколкото крайната цел на всяко изказване е да се продуцират думи и фрази, а не отделни звукове, психологически и артикулационно човек се стреми да ги изговори свързано и в непрекъсната последователност. (Георгиева, 2017)

Лексикално и морфологично развитие

Нарастването на речника в годините на началното училище е най-ясно проявеният аспект на езиковото развитие. След като децата са способни да четат умело, обикновено на около 9 - 10

години, нов източник на изучаване на лексиката – писменият език – става на разположение, за да увеличи езиковите им възможности.

Морфологичното развитие през училищните години е най-силно изразено по отношение на деривационната морфология (където префиксите и суфиксите, добавени към основната форма на думата, генерират производни форми на думата, в която се променя класът на коренната дума. Към трети или четвърти клас децата започват да осъзнават по-ясно структурата и значението на производните форми на думата (Hoff & Shatz, 2009).

Синтактично развитие

Въпреки че всички деца могат и използват широка гама от сложни езикови структури, някои от тях ги използват по-рядко.

Прагматично развитие

Прагматичното познание – способността за подходящо използване на езика в комуникативен контекст – е описано като „областта на най-драматичен растеж през периода на началната училищна възраст” (Owens, 2012, стр. 41). Основни области на развитие през тези години са натрупаните знания и умения за разговор, разказване и използване на езика в изложението.

ВТОРА ГЛАВА.

ОЦЕНКА НА СПЕЦИФИЧНИТЕ ТРУДНОСТИ В ОБЛАСТТА НА ЧЕТЕНЕТО ПРИ УЧЕНИЦИ С ПРОЗОДИЧНО НАРУШЕНИЕ ЗАЕКВАНЕ (ОЕПРАЦИОНАЛИЗИРАНЕ, ПОДБОР И РАЗРАБОТВАНЕ НА ИНСТРУМЕНТИ).

1.2. Концептуални основания.

Научен проблем

Въпреки че специалистите – педагози не използват често терминът дислексия, е важно те да бъдат запознати с параметрите на специфичните трудности в ученето на децата от начална училищна възраст. Своевременното констатиране на трудностите придобива още по-голяма значимост за деца, които имат комуникативни нарушения от типа на заекването. Назрява остра необходимост от наличието на подходящи и лесно приложими инструменти за оценка с цел предприемане на мерки за адекватна комуникативна терапия.

Сериозно затруднение в тази посока е нецелесъобразността да се използват утвърдените тестове за проверка на четивните умения, за изследване на когнитивни процеси и други инструменти за ранно диагностициране на дислексията сред учениците с комуникативни нарушения (заекване). Причината се открива в спецификата на проявлението на тези нарушения, които е трудно да бъдат идентифицирани със стандартните скринингови процедури.

За да се определят параметрите на нарушенията в ученето при ученици с комуникативни нарушения (заекване), е необходимо разработването и адаптацията на диагностичен инструментариум, който да бъде едновременно лесен и с висока степен на полезно действие за педагогическите специалисти с оглед постигане на обективни резултати.

Обект: Специфичните трудности, съпътстващи ученето на учениците с комуникативни нарушения от II-IV клас.

Предмет: Специфичните трудности в четенето при ученици със заекване.

Цел: Чрез разработването на подходящ инструментариум да се определят параметрите, очертаващи специфичните трудности на учене при ученици с комуникативно нарушение – заекване.

Целта на изследването е подборът, разработването и интегрирането на инструментариум за оценъчно параметриране на специфичните трудности в областта на четенето при ученици с комуникативно нарушение заекване.

Задачи:

1. Да се анализират актуални идеи и добри практики за идентификация и оценка на трудностите в ученето на ученици с комуникативни нарушения (заекване).

2. Да се подбере, адаптира и разработи инструментариум за идентифициране на трудности в четенето при ученици с комуникативни нарушения (заекване).

3. Да се разработи модел за оценка на трудностите в ученето на ученици с комуникативни нарушения (заекване)

4. Да се апробират елементи от разработения модел с оглед прилагането на релевантни диагностични процедури от педагогическите специалисти в образователните структури.

За **хипотеза** на изследването е изведено предположението, че подборът, адаптирането и разработването на инструментариум с фокус върху прозодичното нарушение заекване допринася за пълноценното параметриране на оценка на специфичните трудности в четенето.

Контингентът на изследването включва участници, диференцирани в две групи в зависимост от критерия субекти на образователния процес:

– ученици с комуникативно нарушение заекване в начална училищна възраст;

– педагогически специалисти;

1.3. Операционализиране , селектиране и разработване на инструменти

Изследователският интерес към параметриране на специфичните трудности в ученето при ученици с прозодично нарушение заекване във II-IV клас беше провокиран от липсата

на алтернативни възможности, които да бъдат използвани и приложени в практиката на педагогическите специалисти. Операционализирането, селектирането и разработването на инструменти са провокирани от такъв тип мислене на всички педагогически специалисти, отношение и поведение, които са силно и по-непосредствено повлияни от ценностната сфера на личността на детето, ученика, професионалиста, групата и общността.

Безусловна предпоставка за приложение на представения **авторов Модел в 2.3.** на нормалното разпределение при статистически заключения, е големината на извадката $n > 30$. (Кожухарова, Ганчев, & Ганчев, 2022)

Инструментариум за изследване на педагогическите специалисти

В изследването участват 221 лица, които са попълнили разработения анкетен формуляр.

Всички участници имат професионален стаж в съответната квалификация: учител, ресурсен учител, логопед, поради което те се приемат за целева група респонденти на изследването.

Анкетата е анонимна, а резултатите от нея обобщават мнението на педагогически специалисти от начална училищна степен. Тя има за цел да проучи нагласите и възможностите за идентифициране на специфичните трудности в процеса на учене при ученици с комуникативни нарушения (заекване).

2.3. Експериментален модел.

Инструментариум за изследване на параметрите на трудности в ученето при учениците с комуникативно нарушение заекване

Приложеният в настоящото изследване инструментариум представлява цялостно разработен модел за ранен скрининг и откриване на параметрите на трудностите при ученето – при ученици с комуникативно нарушение заекване.

Моделът е адаптиран към българските образователни условия и включва: модули от третото издание на подробния *Тест на Кауфман за образователни постижения – КТЕА-3*

(Kaufman & Kaufman, 2014) и модули от четвъртото издание на *Тестовете за когнитивна способност на Woodcock-Johnson – WJ IV* (Proctor, Mather, & Stephens, 2015).

Тестът на Кауфман за образователни постижения КТЕА-3 е една от най- често срещаните методики за установяване на академични постижения. (Benson, et al., 2019). Прилага се при лица на възраст от 4 до 25 години, като изпълнението му отнема между 15 и 85 минути в зависимост от използваните модули. Използва се за измерване на параметри, свързани с: разбиране на прочетеното, гладкост на четенето, решаване на математически задачи, писмено изразяване, разбиране на аудирана информация и устна експресия. Чрез мащабно проучване на кохорта, стратифицирана в съответствие с населението на САЩ въз основа на проучването на Бюрото за преброяване през 2012 г. (Breaux & Lichtenberger, 2016), се установява, че КТЕА-3 има средна композитна надеждност, базирана върху степен, която варира от 80 до 90% на модул (Breaux & Lichtenberger, 2016).

Доказателства за валидност са предоставени и с помощта на потвърждаващ факторен анализ, който показва добра цялостна валидност на модела и висок фактор на валидност за подтестовете.

Тестовете за когнитивна способност на Woodcock-Johnson – IV са другият компонент, участващ в разработването на инструментариума за изследване на параметрите на трудностите в ученето и адаптирането му към ученици с комуникативно нарушение заекване. Скринингът обикновено започва с оценка на основните умения за четене и владенето на **правописните правила**. Тестовете WJ

– IV позволяват по-дълбоко и обективно изследване на параметрите, включвайки и тестването на когнитивните процеси (Proctor, Mather, & Stephens, 2015). По този начин се запълват празнините и се отстраняват колебанията в диагностицирането на дислексията и определянето на параметрите на трудностите при ученето при учениците със заекване.

Адаптацията на комбинирани модули от посочените два теста към спецификата на ученици със заекване е обоснована предимно от високата достоверност на тестовете и силната корелация между тях. Композициите за четене и писмен език на КТЕА-3 са корелирани между 80 и 91% със съответващите им композиции на Woodcock-Johnson-IV, което предполага едновременни доказателства за **валидност (Breaux & Lichtenberger, 2016)**.

Модул за оценка на уменията за четене

Модульт за оценка на уменията за четене е авторова адаптация на отделни елементи от Теста на Кауфман – КТЕА-3

Четене /декодиране/ на думи

От съществено значение е и оценяването на уменията на ученика за четене на думи, което изисква оценка на точността, както на смислени, така и на квази-думи.

В работния лист на оценяващия са отразени различни видове грешки:

- замяна на букви
- изпускане на букви или срички
- разместване на позициите на букви или срички
- грешки при произнасянето на многосрични думи
- грешки при произнасянето на думи със струпани съгласни
- грешки, свързани с декодирането на представки, окончания и буквите Й, Ю, Я
- други грешки.

В заключението се вземат предвид броят и видът на грешките.

В стандартните тестове за изследване на четенето е включен и модул за плавност. Чрез настоящето изследване се оценяват уменията на ученици със заекване и този модул не е включен в методиката, тъй като резултатите от него не биха били обективни.

Правопис

Използваните модули от Теста на Кауфман за образователни постижения, 3-то изд. помагат да се определи дали ученикът използва правилни комбинации от букви и дали правописът на ученика отразява познаването на ортографичните правила.

Четене с разбиране

Проверката на уменията за четене с разбиране може да варира в много измерения, включително и според начина на администриране на теста. Метриките за разбиране се различават според типа текст, който се очаква от учениците да четат (напр. разказ, информационен или научен материал); времевите ограничения и изискването за бързина, независимо дали имат достъп до текста при отговорите на въпросите; и формата, чрез която да демонстрират разбиране на прочетеното. Важно е да се отбележи, че те могат да представят уменията си по различен начин в зависимост от начина на администриране, типа текст и формата на теста.

В настоящото изследване тестовете се административно индивидуално. Всеки текст е съобразен с възрастта на респондентите.

Оценка на когнитивните процеси

Тази диагностична стъпка предлага оценяване на когнитивните процеси, но акцентът не е върху генерирането на цялостен IQ резултат, а само върху идентифицирането на модел на ефективност в оценяваните когнитивни области: фонологично осъзнаване; фонологична памет; правописно осъзнаване; бързо назоваване; работна памет. Методиката е разработена от автора в съответствие със спецификата на българския език и вида образователна система, а също така и с оглед на изследвания контингент – ученици с комуникативно нарушение заекване. В основата на методиката стоят заложените основни идеи в Тестовете за когнитивни способности Woodcock-Johnson – IV.

Фонологично осъзнаване

Фонологичното осъзнаване е само част от общите езикови способности. Това е способност, обхващаща езиково равнище

от по-нисък порядък.

Фонологичното осъзнаване и достъпът до звуковата структура на устния език се оценява чрез задачи, предполагащи звукови манипулации.

Фонологична памет

Фонологичната памет се дефинира като когнитивна структура за формиране, съхраняване и възпроизвеждане на продиктувани думи, цифри или комбинации от тях (Stanovich & West, 1989).

Правописна осъзнатост

Правописната осъзнатост е диагностицирана посредством следната задача:

Прочетете двойките думи!

Бързо назоваване

Способността за бързо назоваване се оценява чрез тестове, които включват изискване за бързо номиниране на звукове, цифри, цветове или предмети. В настоящото изследване този тест е адаптиран към учениците с комуникативно нарушение заекване и се съблюдава не бързината на продуциране на думата, а бързината на разпознаване на обекта.

Работна памет

Работната памет е от съществено значение за учениците при декодирането на думите. Необходимо е не само правилно да съотнасят букви и звукове, но и да могат да манипулират с части от последователности; да назовават посочени думи, обекти, цифри и т.н. Инструментариумът, чрез който се изследва капацитета на тази когнитивна структура, е адаптиран от Woodcock-Johnson IV Тестове за когнитивна способност (последователност от обекти и числа).

Констатиращ етап

На констатиращия етап се прави обобщение на резултатите от предходните етапи.

Въз основа на събраните данни от изследването трябва да се определи дали проблемите в когнитивното функциониране кореспондират със затрудненията в академичното представяне (четенето). За целта е разработена изследователска карта, в

която детайлно се въвеждат количествените и качествените резултати от приложените тестове за всеки ученик поотделно.

Обработка и представяне на резултатите

Резултатите от изследването са представени в графичен и табличен вид за постигане на по-голяма прегледност. За тяхната систематизация са използвани програмните продукти Microsoft Excel и SPSS.

Направен е и корелационен анализ на избрани показатели с цел повишаване на обективността на резултатите за определяне на параметрите на трудностите в ученето на учениците с комуникативно нарушение заекване.

ТРЕТА ГЛАВА.

ПАРАМЕТРИ НА СПЕЦИФИЧНИТЕ ТРУДНОСТИ В ЧЕТЕНЕТО ПРИ УЧЕНИЦИ СЪС ЗАЕКВАНЕ (ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ).

3.1. Дизайн на изследването

Първи етап. Разработване на анкетна карта за изследване на педагогическите специалисти.

Разработването на анкетна карта за изследване на педагогическите специалисти е съдържанието на първия етап от проучването. Формулярът е разпространен чрез интернет пространството и е предназначен за достъп до неограничен брой специалисти, формиращи различни педагогически групи и участващи в разнообразни форуми.

Втори етап. Избор на училища, в които да се проведе изследването на учениците.

Трети етап. Изследване и оценка на четивната ефективност.

Основната дейност на този етап е събирането на данни, удостоверяващи специфичните прояви при четенето на учениците чрез поредица от задачи, представени в изследователския инструментариум.

Четвърти етап. Ревизия на критериите за допустимост на респондентите в следващите етапи на изследването.

Това е етапът на преразглеждане на факторите, пораждащи затрудненията в четенето и изключването на такъв факторен модел, съдържащ: зрителни, слухови, двигателни нарушения; интелектуални затруднения; емоционални разстройства; ограничено владение на български език; културни фактори или фактори на средата, задържащи академичното развитие; други неврологични/генетични увреждания.

Тази информация се предоставя от личните наблюдения на педагогическите специалисти в училищата, от училищния архив и при необходимост – от родителите на децата. Ако не са установени такива нарушения, се преминава към следващия етап от изследването.

Пети етап. Изследване и оценка на когнитивните процеси на учениците

На този етап главната роля принадлежи на психолога, който трябва да оцени когнитивните умения, свързани със скоростта на обработка на информацията в конкретна област, имаща отношение към четенето/писането като аспекти на писмената комуникация.

Важно е да се отбележи, че акцентът е поставен не върху получаване на глобален IQ резултат, а върху идентифициране на модел на ефективност в оценяваните когнитивни области.

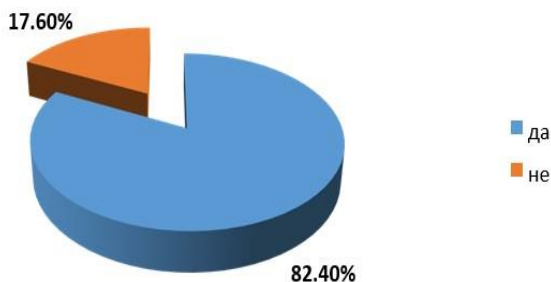
Шести етап. Констатиращо изследване

На този етап се класифицират и систематизират събраните от изследването доказателства за параметрите на трудностите при ученето на учениците с комуникативно нарушение заекване. Анализират се резултатите от предходните етапи и се съотнасят към наличните критерии за допустимост.

Резултати от изследването на педагогическия персонал

Този резултат е много сериозен и най-вероятно е провокирал респондентите да вземат предвид всички трудности, които изпитват учениците в тази ранна възраст.

Деца с трудности в ученето

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Цялостното психолого- педагогическо функциониране на децата в началната училищна възраст включва първоначално придобиване на основите на сензитивния период на езиково развитие.

Дислексията е специфично нарушение на ученето, което има неврологичен произход. То се характеризира с трудности в разпознаването на думите и с незадоволителни способности за правопис и декодиране.

Тъй като дислексията засяга пряко писмения език, за нейното диагностициране при лицата с различни социални, психологически, когнитивни и комуникативни нарушения е целесъобразно разработването и адаптирането на специфичен за тях инструментариум за тестване, който да е достъпен за прилагане от педагогическия персонал в училищата.

Резултатите за параметрите на специфичните **трудности в четенето** при изследваните 183 ученици със заекване показват, че те не се различават съществено от изследванията на ученици в начална училищна възраст без комуникативни нарушения.

Както при ученици в начална училищна възраст без комуникативни нарушения така и при ученици със заекване параметрите на специфичните трудности при четенето се изразяват най-вече в затруднения при буквено-звуковото разпознаване; декодиране на думи квази думи; трудности при правописа и при четенето с разбиране.

Същевременно теоретичният анализ на научната литература, свързана с темата на дисертационния труд, доказват необходимостта от ранен скрининг и оценка.

Така училището може да осигури надеждна подкрепа чрез своите компетентни педагогически специалисти: специални педагози, ресурсни учители, логопеди.

Научни приноси на дисертационния труд

Теоретични приноси:

1. На базата на извършения обзор и анализ на литературни източници е направена детайлна психолого-педагогическа характеристика на когнитивното, емоционалното, социалното и езиковото функциониране на учениците специфични трудности при ученето в начален етап на основната образователна степен.

2. В резултат на селекция и анализ на резултатите на различни диагностични инструменти е разработен и интегриран комплексен инструментариум за оценъчно параметриране на специфичните трудности в четенето (в комплекса на специфичните трудности при ученето) при ученици с комуникативно нарушение заекване.

Практико-приложни приноси:

1. Разработена е цялостна система за ранен скрининг и оценка на параметрите на трудностите, свързани с четенето при ученици с прозодично нарушение заекване в начална училищна възраст.

2. Разработена е комбинирана и адаптирана към ученици със заекване методика за идентификация на дислексия, която обхваща както изследване на четивната грамотност, така и на свързаните с нея когнитивни процеси. Методиката е лесно приложима от специалните педагози и другите педагогически специалисти в училищата.

За първи път в практиката е проведено анкетно проучване сред учители, ресурсни учители и логопеди за параметрите на трудностите в ученето сред ученици от II до IV клас, а също така и за наличието на практики и прилагане на методики за ранен скрининг и оценка.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Актерян, С. (2019). *Методи и методика на научните изследвания*. Пловдив: УХТ - Пловдив.
2. Выготский, Л. (1982–1984.). *Сборник сочинения в 6 т.* Москва.
3. Георгиева, Д. (2017). *Зрително възприемане на устната реч при нарушен слух*. Стара Загора: "Кота принт".
4. Кожухарова, Ганчев, & Ганчев.(2022). Методика на педагогическите изследвания за студенти и учители <https://www.dipku-sz.net/A/B/Methodika-na-pedagogicheskite-izsledvania-za-studenti-i-uchiteli>
5. Матанова, В., & Тодорова, Е. (2013). Ръководство за прилагане на методика за оценка на образователните потребности на децата и учениците. София.
6. Николова, С. Г. (2016). *Предучилищното образование на деца със специални образователни потребности*. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски".
7. ASHA. (1993). *Prevention of communication disorders*.
8. Breaux, K., & Lichtenberger, E. (2016). *Essentials of KTEA-3 and WIAT-III assessment*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons
9. Hoff, E. (2009). Belmont, CA: Wadsworth, Cengage Learning.
10. Kaufman, A., & Kaufman, N. (2014). *Kaufman test of Educational achievement (3rd ed)*. Bloomington: Pearson.
11. Lyon, G., Shaywitz, S., & Shaywitz, B. (2003). A definition of dyslexia. *Anal of Dyslexia*, 1-15.
12. Piaget, J. (1971). *The theory of stages in cognitive development*. От *Measurement and Piaget*. New York: McGraw-Hill.
13. Proctor, C., Mather, N., & Stephens, T. (2015). *Use of the Woodcock-Johnson IV for the Assessment of Dyslexia* . Rolling Meadows, IL: Riverside.
14. Riva, D., Nichelli, F., & Devoti, M. (2000).

Developmental aspects of verbal fluency and confrontation naming in children. *Brain Lang*, 267-284.

15. Stanovich, K., & West, R. (1989). Exposure to print and orthographic processing. *Reading Research Quarterly*, 402-433.

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Характеристика на когнитивното функциониране при децата от начална училищна възраст

Автор(и): Борислава Петрова

Публикувано в: Е-списание „Педагогически форум“, брой 1, 2021 г. ISSN 1314-7986

DOI: 10.15547/PF.2021.004

<https://www.dipkusz-forum.net/article/F4G/harakteristika-na-kognitivnoto-funkcionirane-pri-decata-ot-nachalna-uchilishna-vzrast>

2. Комуникативни нарушения при деца от начална училищна възраст

Автор(и): Борислава Петрова

Публикувано в: Българска наука, брой 144, 2021 г.

ISSN 1314-1031

<https://nauka.bg/komunikativni-narusheniya-deca-nachalna-uchilishtna-vazrast-2/>

3. Pedagogical Aspects OF Logarithmic and Rhythm therapy on the Disorders of Fluency and Thempo-Rhythmic Organization of Speech or Stuttering

Автор(и): Borislava Petrova

Публикувано в: Trakia Journal of Sciences, Vol. 18, Suppl. 1, pp 267-274, 2020

ISSN 1313-3551 (online)

DOI: 10.15547/tjs.2020.s.01.046

[http://tru.uni-sz.bg/tsj/TJS%20-%20Suppl.1,%20Vol.18,%202020/46_B.Petrova\(1\).pdf](http://tru.uni-sz.bg/tsj/TJS%20-%20Suppl.1,%20Vol.18,%202020/46_B.Petrova(1).pdf)

4. Реални измерения на бинарните лекции в тематичната специализация „Игровизация и инструменти за нейното приложение“

Автор(и): Борислава Петрова, Лина Йорданова

Публикувано в: Е-списание „Педагогически форум“, брой 3, 2020 г. ISSN 1314-7986

DOI: 10.15547/PF.2020.024 67

<https://www.dipkusz-forum.net/article/341/realni-izmereniya-na-binarnite-lekcii-v-tematichnata-specializaciya-po-igrovizaciya-i-instrumenti-za-nejnoto>

PARAMETERS OF SPECIFIC LEARNING DIFFICULTIES IN STUDENTS WITH COMMUNICATION DISORDERS IN CLASS II-IV

The purpose of the current dissertation is to create a Model for an effective task-based educational model for an early screening and detection of the parameters of learning difficulties in students with Speech Disorder - Stuttering. The Model is adapted to the Bulgarian educational environment and includes: modules from the IIIrd edition of the detailed Kaufman Test for Educational Achievement – K-TEA-3 and modules from the IVth edition of the Woodcock –Jonhson Cognitive Ability Test –WJ IV.

A conceptual model elaborated upgrade with empirical approbations and rational verifiacation.

he meaning and the added value of the Model contribute to a technology which ensures that the students can reach academic goals.

The study including students was conducted during a period of 30 days of school during the second term of the 2020/2021 academic year.

The online questionnaire form for the survey of teaching staff was developed in October

2020 and was available for participants until July 2021.

The study was conducted in 7 schools on the territory of the municipality of Stara Zagora , 183 students from primary school II-IV grades participated.

The **content** of the dissertation **is structured** in three chapters divided structurally and thematically.

First Chapter is focuses on the typology of communication disorders. Research model. It is presented the most general

classification for establishing communicative disorders is according to the models of their origin: medical model or linguistic-behavioral model.

Second Chapter consist of **conceptual foundations**, design and methods of the dissertation research.

Third Chapter included the **empirical data** and **results** of the experimental work and discussion of the results.

We have also elaborated a **conclusion** an **deduction** in terms of scientific practice and we have described some contributions.

References and seven appendices and presented at the end of the dissertation study.

Keywords: specific learning disabilities, early stage, screening, cognitive development, primary school age